

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук Куца Андрія В'ячеславовича на дисертацію Лис Олени Георгіївни «Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Нещодавно в Україні розпочалася реформа інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами — порушеннями слуху, мовлення, зору, з розладами аутичного спектру, з гіперактивністю та порушеннями уваги, з порушеннями опорно-рухового апарату. До реформи інклюзії більша частина дітей з особливими освітніми потребами навчалася у школах та дитсадках у оточенні таких саме дітей, тобто у групах, які повністю складалися з дітей з особливими освітніми потребами.

Реформа інклюзивного навчання передбачає, що у групі дитячого садка або шкільному класі має бути від одного до трьох дітей з особливими потребами, а всі інші мають бути нормотиповими. Таким чином діти з особливими потребами краще розвиватимуться та інтегруватимуться у суспільство, а нормотипові діти швидше звикатимуть до розмаїття й важливості толерантного ставлення до дітей з особливими потребами. При цьому важливо відзначити особливу роль держави у забезпеченні реалізації права дитини на інклюзивне навчання. Тому дослідження цієї сфери адміністративно-правового регулювання являє собою важливий інструмент прийняття науково обґрунтованих рішень. Яскравим прикладом є дисертаційне дослідження О. Г. Лис.

Крім того, у сучасних умовах реформування правової системи України загальна тенденція переосмислення сутності традиційних правових категорій і понять, теоретико-методологічних підходів зумовлює потребу їх удосконалення та дослідження. Зазначене особливої актуальності набуває в контексті зміни пріоритетів і цілей адміністративно-правового регулювання, переходу від традиційного протиставлення інтересів особи, громадянського

ВХ.№ 653
«10» 12 2021р.

суспільства і держави до закріплення соціальних цінностей і забезпечення реальних механізмів дії норм права у різних сферах суспільного життя. Тому, враховуючи сучасні реалії розвитку української адміністративно-правової науки та зміст представленої дисертаційної роботи О. Г. Лис, маємо підстави стверджувати про існування потреби в комплексному аналізі феномену інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в контексті сучасних методологічних підходів.

Актуалізація дослідження проблем інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти обумовлена також і недостатньою розробкою практичних питань інклюзивної освіти загалом, що пов'язана подекуди з абстрактним характером нормативно-правових приписів. Аналіз юридичної літератури свідчить, що теоретична розробка цього питання і сьогодні не відповідає потребам сучасної юридичної практики. Тим часом, закріплена в Конституції України особлива роль органів державної влади у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина ставить нові завдання по спеціальному дослідженню інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти, зокрема розробці її цілісної концепції, визначення в контексті транзитивності її місця в системі соціальної життєдіяльності людини через виявлення темпорально-просторових особливостей, а також співвідношення моделей інклюзивної освіти: сегрегаційної, інтеграційної та інклюзивної.

Наразі ми переконані в необхідності нерозривного зв'язку теорії і практики. Поєднання теоретичного осмислення проблем інклюзивної освіти в цілому та практики її реалізації зокрема, причому через питання, поставлені самою юридичною практикою, підкреслює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. На положення теорії адміністративного права дисертантка спирається під час подання та обґрунтування поняттєво-категорійного апарату, за допомогою якого відбувається поданий аналіз.

Зазначене дає можливість зрозуміти логіку дослідження та підтверджує достовірність його висновків. Здобутки адміністративного, конституційного та інших галузей права мають місце в тих частинах дисертації, що

стосуються діяльності органів державної влади як основної гарантії забезпечення права людини на освіту. Усе це дало авторці змогу вибудувати власну чітку, логічну й системну концепцію інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти, яка є цікавим і ґрунтовним продовженням інтелектуальних дискусій щодо адміністративно-правового регулювання освіти загалом.

Знання та застосування на практиці загальнотеоретичних закономірностей інклюзивної освіти сприятиме виявленню єдності багатоманіття підходів до розуміння природи цього феномену. Адже, незважаючи на очевидну важливість та багатогранність понять «інклюзія» та «інклюзивна освіта у закладах дошкільної освіти» для держави і права, теоретико-практичні аспекти цієї проблеми в сучасній юридичній літературі досліджені недостатньо. В українській правовій науці немає комплексних спеціальних праць, присвячених цій проблематиці.

З уваги на вкладене у пропонованій до захисту дисертації вперше в теорії права подоро і на основі глибокого і всебічного аналітичного дослідження науково узагальнено проблему адміністративно-правової природи інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти та визначено практичні аспекти забезпечення її реалізації в Україні. Уперше всебічно досліджено природу інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти як юридичної категорії та явища правової дійсності, охарактеризовано стан наукової розробки проблеми інклюзії та методологічні засади дослідження.

Основна концепція дисертації впливає із вдало складеного плану, який не викликає заперечень. Увагу авторка сконцентрувала навколо найважливіших і водночас дещо мало розроблених питань, а саме: визначення поняття та властивостей інклюзивної освіти як комплексної категорії; розгляд інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в аспекті правового регулювання; дослідження генезису поняття «інклюзивна освіта» у закладах дошкільної освіти в адміністративно-правовій науці та у вітчизняному законодавстві; розкриття мети, завдань,

принципів адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти; характеристика нормативного забезпечення інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти; виокремлення державних гарантій реалізації прав осіб з особливими потребами та осіб з інвалідністю в освітньому процесі; аналіз зарубіжного досвіду інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти; демонстрація векторів удосконалення адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в Україні в умовах державотворення та ін.

Дисертантка зміло розмежовує об'єкт та предмет дослідження, чітко визначає актуальність роботи, її мету та завдання. Так, за мету поставлено дослідження адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти, аналіз міжнародних актів, які визначають основні принципи і напрями інклюзивної освіти та практичних аспектів забезпечення її реалізації в Україні. Для цього дисертантка окреслила завдання, які успішно вирішила.

У процесі виконання поставлених завдань авторка цілком вмотивовано спирається на наукові висновки теорії права та галузевих юридичних наук, зокрема адміністративного права. Свідченням того є широка джерельна база дисертації (опрацьовано 225 наукових праць), яка дала можливість віднайти і показати хід дослідження окресленої проблеми та її місце в сучасній адміністративно-правовій науці.

Теоретичну базу дисертації становлять праці вчених радянської, сучасної вітчизняної та зарубіжної науки в галузі загальної теорії права, філософії права, соціології права, юридичної психології, педагогіки, адміністративного права.

На беззаперечне схвалення заслуговує методологічна база поданої до захисту дисертації. Опора на філософські підходи, логічні прийоми, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи у єдності з діалектичними методами, методами класифікації, аналізу, узагальнення дали змогу авторці

чітко верифікувати свої основні концептуальні твердження та зробити їх максимально достовірними.

Сформульовані здобувачкою теоретичні висновки та практичні пропозиції є конкретними і повністю відповідають зазначеним завданням дослідження. Наукові положення, розроблені дисертанткою, структура роботи та поняттєво-категорійний апарат свідчать про достатній ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження. І, що важливо відзначити, саме в такому ракурсі поняття «інклюзивна освіта у закладах дошкільної освіти» практично не вивчалось.

Дисертантка сформулювала низку положень, висновків і пропозицій, які становлять наукову новизну роботи, що виявляється у здійсненні спроби вперше у вітчизняній теорії права комплексно дослідити інклюзивна освіта у закладах дошкільної освіти. З цих позицій Оленою Георгіївною було сформульовано авторську дефініцію поняття «інклюзивна дошкільна освіта» як спеціальний вид освіти для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю з використанням специфічних психолого-педагогічних та адміністративно-правових засобів з метою забезпечення соціалізації та інтеграції таких дітей у вітчизняний освітній простір. Також було з'ясовано, що під адміністративно-правовим регулюванням інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти варто розуміти певний юридичний інструментарій, за допомогою якого держава регулює політику у сфері дошкільної освіти, а саме систему адміністративно-правових норм, які закріплені в Конституції та законах України, інших нормативних актах, а також міжнародних правових актах і міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що застосовуються державою в особі уповноважених органів для здійснення впливу на об'єкт регулювання, а також нормотворча та правозастосовна діяльність цих органів по виконанню вимог чинного адміністративного законодавства у сфері інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти.

Нова постановка дослідницької парадигми дозволила виявити нові характеристики інклюзивної дошкільної освіти, одержати додаткові уявлення про чинники, що зумовлюють необхідність забезпечення інклюзії у закладах дошкільної освіти, зокрема в умовах тотальної політичної, економічної кризи та реформи освіти. У ході дослідження було знайдено нові аргументи на підтвердження необхідності застосування діалектичного методу до дослідження інклюзії у закладах дошкільної освіти, який дозволив розглянути цей процес як явище, що розвивається в умовах постійних трансформацій суспільних відносин (розділ 3 дисертації).

Важливим кроком є пропонована дисертанткою ідея гуманізації вітчизняної освіти, яку розглянуто як багатовекторний соціально-психологічний процес утвердження гуманістичних цінностей, стимулів, мотивів поведінки, що спрямовується на олюднення цілісної картини світу, розвиток гуманістичного мислення і світогляду через варіативність і диференційованість навчання, навчальних програм і підручників, що забезпечить особистісний зміст освіти дитини з особливими освітніми потребами, а відтак і розвиток її особистості. З цих позицій, О. Г. Лис запропоновано оновлений підхід до розуміння цього процесу, який зумовлений потребами упорядкованого розвитку адміністративно-правових відносин. Авторкою наголошено, що важливим аспектом адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти є сама інклюзивна освіта, яка виступає основним інструментом включення дитини з особливими освітніми потребами та дитини з інвалідністю в різні сфери життєдіяльності суспільства і держави. Новизною вирізняється також і підхід щодо характеристики адміністративно-правового статусу суб'єктів освітнього процесу в частині прийняття адміністративних рішень. На цій підставі дисертантка аргументує положення щодо невиправданої сегрегації у сфері інклюзивної освіти, яка сприймається як порушення природних прав дитини.

Наукова новизна дослідження полягає також у розумінні чинників гуманізації освіти, серед яких: утвердження цінностей гуманізації освітньої діяльності, які визначають принципові засади відносин у системі «дорослий – дитина»; прийняття і визнання суб'єктності учасників освітньої діяльності; надання суб'єктної свободи у процесі вибору освітньої траєкторії; пріоритетність особистісно орієнтованої взаємодії в освітній діяльності; олюднення освітнього середовища; визнання різноманіття культурних форм життєдіяльності особи; формування толерантності у суб'єктів освітньої діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері – для подальшого теоретичного узагальнення, вироблення пропозицій та висновків стосовно вдосконалення адміністративного законодавства, формування методологічної основи і теоретичного підґрунтя дослідження інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти та практичних аспектів забезпечення її реалізації в Україні;

у правозастосовній діяльності – застосування в нормопроєктуванні запропонованих дефініцій та положень для уніфікації чинного законодавства;

у навчальному процесі – під час розробки і викладання курсів та спецкурсів з таких навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Порівняльне адміністративне право», «Освітнє право», «Законодавчий процес» тощо;

у правовиховній роботі – для формування правової культури та правосвідомості суб'єктів закладів освіти.

Дисертація О. Г. Лис виконана за логічно вибудованою схемою, яка дозволила авторці послідовно дослідити та розкрити теоретико-практичні проблеми інклюзивної дошкільної освіти, співвідношення її моделей на

сучасному етапі демократичного розвитку держави. Робота викладена українською мовою на 208 сторінках друкованого тексту.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків та додатків. Важливою її частиною є бібліографія.

У вступі дисертації висвітлено актуальність і мету роботи, наукову новизну і практичну значущість дослідження, особистий внесок автора. Результати дисертаційної роботи повною мірою відображено у 12 публікаціях з яких: 6 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, 1 наукова стаття опублікована в зарубіжному виданні, 5 тез доповідей і повідомлень на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах, конгресах.

Взагалі можна зазначити, що усі розділи роботи комплексно розкривають сутність проблеми, закінчуються стислими резюме та узагальненнями одержаних результатів. Завершують дисертаційне дослідження висновки і практичні рекомендації, які повністю відповідають поставленій меті і завданням роботи.

Автореферат дисертації відповідає основним положенням дисертації і сучасним вимогам МОН України.

Проте, загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації положень і висновків авторки:

1. У висновках і в положеннях новизни відсутні будь-які узагальнення або здобутки авторки щодо досліджень, які б спиралися на світовий досвід інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти. Сьогодні розвиток сучасної юридичної науки неможливий без застосування інструментів порівняльного правознавства та методу правової компаративістики, конструктивно-критичного використання досвіду, зокрема системно-планового політико-економічного реформування суспільства і його системи управління на правових засадах. Особливістю цього методу є те, що він використовується як основоположний на будь-якій стадії пізнання

правових відносин, а в деяких випадках має доповнювати інші методи – системний, історичний, діалектичний тощо, які використано в дисертації. По суті, порівняльний метод дозволив би доповнити експериментальний підхід, оскільки особливості людського чинника, суспільних відносин не завжди допускають проведення соціального експерименту або дозволяють лише обмежений експеримент. Порівняльний метод орієнтований на ті явища, які можна порівняти, які мають щось загальне. Його слід було використати і для встановлення тотожності однопорядкових явищ або, навпаки, її відсутності (зокрема, моделей інклюзивної освіти). Більше того, враховуючи прагнення України стати членом Європейського Союзу, використання порівняльних методів дослідження є надзвичайно актуальним питанням сучасної юриспруденції. Вивчення теоретичної спадщини свідчить про те, що розвиток теорії права в одній країні поза контекстом всесвітньої історії та досягнень правової думки інших країн неможливий і призводить до вузького обмеженого підходу у визначенні проблем адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти.

2. Попри постійне поглиблення наукових досліджень, предметом яких є окремі аспекти інклюзивної освіти, в дисертації, на жаль, не приділено уваги характеристиці нормативно-правових актів (серед галузевих згадано лише Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»), що регулюють суспільні відносини у вищезазначеній сфері. У дисертації не деталізовано галузевий зріз інклюзивної освіти, натомість на с. 95 дисертації акцентовано, що упровадження інклюзивної практики в систему освіти потребує вирішення цілого комплексу питань (організаційних, методичних та фінансових).

3. В умовах існування писаного Основного закону принцип верховенства права закріплюється в його тексті у формі верховенства Конституції як норми прямої дії. Це дало змогу дисертантці провести комплексний аналіз основних аспектів освітньої діяльності як особливого різновиду правової діяльності суб'єктів права у площині верховенства права,

на підставі чого сформулювати саме юридичні ознаки інклюзивної освіти, а не психологічні та соціальні як це має місце в джерелах з педагогіки. Справді, принцип верховенства права важливий для виявлення елементів прогресивного розвитку норм права та забезпечення правомірної поведінки учасників суспільних відносин. Нині концепція верховенства права істотно впливає на правове життя в країні і стає необхідною умовою руху держави до панування права в усіх сферах життя суспільства. Тому постає питання: яким чином принцип верховенства права впливає на розвиток інклюзії в Україні. На жаль, в дисертації не в повній мірі обґрунтовано зміст принципу верховенства права та не відображено його вплив на формування інклюзивної дошкільної освіти.

4. Дисертантка характеризує сучасний етап еволюції освіти осіб з особливими освітніми потребами, суть якого полягає в реалізації принципу «від рівних прав – до рівних можливостей, від інституалізації – до інтеграції». Очевидно мається на увазі одна із моделей інклюзивної освіти в Україні. Просимо детально охарактеризувати основні напрями такої еволюції з огляду на триваючу реформу системи освіти в Україні.

5. Однією з характеристик інклюзивної освіти є те, що вона є юридичним явищем за своєю суттю, оскільки в нормативних правових актах, які видає держава, закріплюються положення, пов'язані з її формуванням і функціонуванням. Вони визначають відносини, що входять в «орбіту» адміністративно-правового регулювання, учасники цих відносин та їх характеристики, способи і прийоми правового регулювання тощо. Тому потребує додаткової аргументації думка дисертантки, що «інклюзія» у суспільстві може мати і правову, і неправову характеристику.

6. Потребують уточнення терміни, які використовує дисертантка при характеристиці інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти, зокрема, інклюзія, інклюзивна освіта, дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти тощо.

Утім відзначені зауваження стосуються лише окремих моментів і не торкаються принципових позицій та здобутків дисертантки, вони спрямовані на підтримку й поглиблення позицій дослідниці. Її праця є важливим внеском в українську юридичну науку, значно збагачує наші уявлення про інклюзивну освіту, вводить до наукового обігу великий фактологічний матеріал та порушує істотні правові проблеми у сфері адміністративного права.

ВИСНОВОК:

На підставі вищевикладеного вважаю, що подана дисертація «Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в Україні» є самостійною, завершеною науковою працею, яка відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Олена Георгіївна Лис – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

віце-президент

Запорізької торгово-промислової палати

А.В. Куц